

D85/03

21 januari 1985

INTERNATIONAL DEPARTMENTS VAN DE OOSTEUROPESE CP-EN:
EEN TERREINVERKENNING.

In deze FOCUS wordt aandacht besteed aan de taken, de organisatie en de functionarissen van de "International Departments" (IDs) van de communistische partijen in de Oosteuropese satellietlanden. Deze CC-afdelingen prepareren en controleren de uitvoering van partijbesluiten, die betrekking hebben op het beleid, zoals dat door de ministeries van Buitenlandse Zaken en de diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland wordt uitgedragen, maar die ook van belang zijn voor de activiteiten, die de Oosteuropese landen ontplooiën op het terrein van het inlichtingenwerk en in het kader van het internationale communistische mantelwezen. Bovendien komen Oosteuropese ID-functionarissen regelmatig naar het Westen om missies uit te voeren waarbij zij niet zelden hun functie bij het International Department en het doel van hun bezoek trachten te verhullen.

Mede gelet op het voorafgaande is door SBP een zgn. prosopografisch onderzoek gestart naar de International Departments en hun functionarissen om te proberen materiaal, dat van bevriende zijde deels uit defectorverklaringen werd verkregen, aan te vullen met gegevens uit open en half-open bronnen. Vooral nog is de informatie over de Oosteuropese internationale CC-afdelingen en hun medewerkers betrekkelijk schaars, zeker in vergelijking met die over hun Sovjetequivalent. Deze FOCUS draagt dan ook slechts het karakter van een terreinverkenning. Het daarbij geboden beeld zal wellicht in een later stadium gepreciseerd of bijgesteld moeten worden.

Voor de belanghebbenden is deze FOCUS voorzien van bijlagen, waarin de personen zijn opgenomen die tussen 1 januari 1975 en 1 januari 1985 geïdentificeerd werden als ID-functionaris. De lijsten met namen, personalia en functies van de betrokkenen worden toegankelijk gemaakt door middel van een afzonderlijke inleiding.

INTERNATIONAL DEPARTMENTS VAN DE OOSTEUROPESE CP-EN: EEN TERREINVERKENNING

Politburo en ID

In de Oosteuropese volksdemocratiën worden alle belangrijke politieke beslissingen genomen door het Politburo van de betreffende communistische partij. Tijdens de wekelijkse zittingen van dit partijorgaan worden in de regel tientallen onderwerpen besproken, waarvan ongeveer de helft betrekking heeft op de buitenlandse politiek. Het complexer worden van de internationale verhoudingen en de voortschrijdende bureaucratisering van het partij- en regeringsapparaat dwingen het Politburo zich steeds meer bezig te houden met het nemen van algemene beleidsbeslissingen en het vaststellen van het brede kader, waarin de besluiten gestalte dienen te krijgen. Ten aanzien van zowel de voorbereiding als de controle op de uitvoering van het buitenlandse beleid is in toenemende mate een belangrijke rol weggelegd voor de daartoe gespecialiseerde afdeling van het Centraal Comité, het "International Department" (ID), dat tevens verantwoordelijk is voor het onderhouden van de externe betrekkingen van de partij.

Zorg voor relaties met politieke partijen in het buitenland

Als liaison-afdeling van het Centraal Comité concentreert het ID zich in de eerste plaats op de betrekkingen met de CPSU en de andere communistische partijen in het Oostblok. De intensieve contacten tussen de Oosteuropese ID's onderling vinden gewoonlijk hun schriftelijke neerslag in bilaterale overeenkomsten, die de samenwerking tussen de betrokken CP'en voor een bepaalde periode -meestal twee jaar- regelen.

De relaties met zusterpartijen buiten het Sovjetblok onderhoudt het ID veelal door het uitwisselen van delegaties en het bezoeken van partijcongressen. Afhankelijk van hun politieke opstelling kunnen de niet-regerende CP'en via het ID doorgaans rekenen op financiële steun of mogelijkheden tot kaderscholing e.d., die door het ID in samenwerking met andere CC-afdelingen worden gecreeerd.

Het ID is ook verantwoordelijk voor de betrekkingen met niet-communistische partijen, waarbij de contacten met de sociaaldemocratische politici in het Westen een duidelijke prioriteit genieten. In verband hiermee verschijnen ID-functionarissen steeds vaker op de jaarlijkse conferenties van sociaaldemocratische partijen en op bijeenkomsten van de Socialistische Internationale.

Een relatief nieuw interesseveld vormen tenslotte de nationale bevrijdingsbewegingen en de revolutionair-democratische partijen in de Derde Wereldlanden, die onder toezicht van de IDs in toenemende mate over zowel fondsen als politieke en militaire trainingsfaciliteiten in Oosteuropa kunnen beschikken.

Vorbereiding van het buitenlands beleid

Tijdens de wekelijkse zittingen is het Politburo voor het verkrijgen van een betrouwbaar beeld van de internationale politieke verhoudingen sterk afhankelijk van de specifieke kennis, die aanwezig is bij het ID. Redelijkerwijze mag worden aangenomen dat het ID regelmatig rapporten uitbrengt, die tijdens de bijeenkomsten van het Politburo worden besproken. Behalve door deze politieke 'briefing' is het ID ook door het formuleren van beleidsvoorstellen en -alternatieven in de positie om aanmerkelijke invloed uit te oefenen op de buitenlands politieke beslissingen, die uiteindelijk in de partijtop worden genomen.

Ten behoeve van zijn beleidsvoorbereidende taak verzamelt het ID een grote hoeveelheid politieke gegevens over andere landen, waarbij de actieve acquisitie een belangrijke rol speelt. Met name de contacten met CP'en en andere politieke partijen in het buitenland worden door de IDs benut om zich op de hoogte te stellen van de lokale politieke situatie.

De IDs kunnen daarnaast vrij beschikken over de informatie die bijeengebracht wordt door de ministeries van Buitenlandse Zaken via hun diplomatieke vertegenwoordigingen in andere landen. Zo wordt bijvoorbeeld het complete telexverkeer tussen de Oostduitse ambassades in het buitenland en het "Ministerium fuer auswaertige Angelegenheiten" in Oost-Berlijn gecopieerd voor het ID van de SED ("Sozialistische Einheitspartei Deutschlands").

De omvangrijkste informatiebronnen van de IDs zijn doorgaans de politieke studies, die door wetenschappelijke academies en de aan de ministeries van Buitenlandse Zaken verbonden Instituten voor Internationale Betrekkingen in de diverse Oosteuropese landen worden verricht. Anders dan in het Sovjetgeval is het nog onduidelijk in hoeverre de verschillende IDs ook zelf beschikken over experts die, in vaste dienst of uitgeleend door wetenschappelijke instellingen, tot taak hebben analyses te verschaffen over bepaalde buitenlands politieke aangelegenheden. Tot dusver werden deze "consultants" alleen aangetroffen in het ID van de BCP (Bulgaarse Communistische Partij).

Voor het vergaren van gevoelige gegevens zijn de IDs veelal aangewezen op de politieke rapportage van de buitenlandse inlichtingendiensten. In dit verband dient ook rekening gehouden te worden met de waarschijnlijkheid dat het ID niet alleen passief kennisneemt van het door die inlichtingendiensten verzamelde politieke materiaal, maar ook kan fungeren als instigator van bepaalde inlichtingenoperaties, indien de bestaande bronnen niet in de informatiebehoefte van het ID voorzien.

Controle op de uitvoering van het buitenlandse beleid

Het buitenlandse beleid dat door het Politburo in grote lijnen is vastgesteld, kan langs verschillende wegen tot uitvoering worden gebracht. De controle en -tot op zekere hoogte ook de coördinatie- van de middelen en methoden die daarbij toegepast

worden, berust bij het ID. Om deze taak naar behoren te kunnen vervullen, onderhoudt het ID een netwerk van relaties, zowel met andere CC-afdelingen, als met regeringsorganen en 'maatschappelijke' organisaties.

Bij de realisering van de buitenlandspolitieke doelen speelt de diplomatie een traditionele rol. ID-medewerkers wenden zich voor het geven van instructies op dit terrein in de regel rechtstreeks tot het ministerie van Buitenlandse Zaken. Daarnaast worden de ambassades in het buitenland regelmatig door ID-functionarissen bezocht.

Het ID controleert echter niet alleen de wijze waarop via diplomatieke kanalen gestalte wordt gegeven aan de uitvoering van het buitenlandse beleid, maar houdt ook toezicht op openlijke en heimelijke pogingen om in andere landen begrip te kweken en aanhangers te winnen voor de politiek van de betreffende Oost-europese staat.

Zo zijn er indicaties dat de IDs de activiteiten dirigeren, die in deze sfeer ontplooid worden door Oosteuropese vredesraden, vriendschapscomite's, verenigingen voor culturele uitwisseling, vakbonden en andere 'maatschappelijke' organisaties in Oosteuropa op het gebied van de jeugd, vrouwen, journalisten, wetenschappers, etc. Bovendien zijn er aanwijzingen dat de IDs nauwe contacten onderhouden met Oosteuropese functionarissen en filialen van internationale communistische mantelorganisaties. Tot dusverre zijn echter niet zoals binnen het ID/CPSU onderafdelingen binnen de IDs van de Oosteuropese CP'en geïdentificeerd, die zich speciaal concentreren op de relaties met deze frontorganisaties. Een uitzondering vormt wellicht de Sector voor Vrouwen van het ID/SED, die vermoedelijk in verbinding staat met de Internationale Democratische Vrouwenfederatie in Oost-Berlijn.

Een bijzondere bijdrage aan de uitvoering van het buitenlandse beleid leveren de 'actieve maatregelen' van de daarin gespecialiseerde afdelingen van de Oosteuropese inlichtingendiensten, zoals "Abteilung X" van de "Hauptverwaltung Aufklaerrung", die ressorteert onder het "Ministerium fuer Staatssicherheit" in Oost-Berlijn. Doel daarbij is door het verspreiden van soms juiste maar onvolledige, soms ook volledig onjuiste gegevens de publieke opinie in met name het Westen te manipuleren en ervoor te zorgen dat een vanuit het Westen gevoerd of voorgenomen beleid omgebogen wordt in een voor Oosteuropa (lees veelal: de Sovjet Unie) gunstige richting. Gelet op het buitenlandspolitiek belang van deze 'desinformatieve activiteiten', mag worden aangenomen dat bijvoorbeeld de eerder genoemde "Abteilung X" bij het plannen en coördineren van "Aktive Massnahmen" nauw samenwerkt met het ID/SED. Hoe de relaties tussen de verschillende Oosteuropese inlichtingendiensten en de IDs in de praktijk zijn geïnstitutionaliseerd, is evenwel nog niet duidelijk.

Tenslotte dient opgemerkt te worden dat het ID van de Oost-europese CP ook zelf een actieve rol speelt op het terrein van de buitenlandse politiek. Met name via haar contacten met communistische en andere politieke partijen in het buitenland is het ID voortdurend op zoek naar mogelijkheden voor beïnvloeding van de publieke opinie overal ter wereld.

Nauwe samenwerking met het "Bloc Department" van de CPSU

In hun dagelijkse werkzaamheden dienen de Oosteuropese IDs in sterke mate rekening te houden met de belangen van het Kremlin, die veelal kenbaar gemaakt worden door het "Bloc Department" van de CPSU. Deze CC-afdeling, geleid door CC-secretaris , fungeert sinds 1957 als een soort component van het ID/CPSU met een speciale verantwoordelijkheid voor de relaties met communistische en arbeiderspartijen van de socialistische landen en vormt het centrale punt van waaruit de Oosteuropese IDs voortdurend worden geadviseerd en geïnstrueerd. Voor het doorgeven van de richtlijnen en het toezicht op de naleving ervan heeft het "Bloc Department" medewerkers in de diverse Oost-europese hoofdsteden gestationeerd.

Hoewel bilaterale contacten over het algemeen van Sovjetrussische zijde geprefereerd worden, organiseert het "Bloc Department" ook gezamenlijke bijeenkomsten voor topfunctionarissen van de Oost-europese IDs ter coördinatie van de strategie die bijvoorbeeld tegenover de Westerse vredesbeweging wordt gevolgd. Daarnaast worden lagere Oosteuropese ID-functionarissen regelmatig door het "Bloc Department" uitgenodigd om deel te nemen aan cursussen, die in Moskou worden gegeven. Onder andere op deze wijze wordt de basis gelegd voor een intensieve samenwerking, waardoor vele activiteiten die door de Oosteuropese IDs op het terrein van de buitenlandse politiek ontplooid worden, in feite hun oorsprong vinden in het Kremlin.

Organisatie van de IDs

In organisatorisch opzicht volgen de Oosteuropese IDs in de regel globaal het onderscheid tussen socialistische landen, ontwikkelde niet-socialistische landen en niet-socialistische ontwikkelingslanden. Onder elk van deze drie 'hoofdnoemers' fungeren een of meer geografische sectoren of secties, die zich concentreren op een bepaald gedeelte van de wereld. In een sector worden per 'desk' alle aspecten van de bilaterale relaties met een land of groep landen behandeld.

Van bevriende zijde werd vernomen dat de Oosteuropese IDs naast geografische sectoren ook een of meer functionele onderdelen tellen. De Oostduitse, de Poolse en de Tsjechoslowaakse IDs beschikken o.a. over een sector voor buitenlandse kaders, die zich -naar wordt aangenomen- vooral bezighoudt met de politieke 'briefing' en 'debriefing' van diplomaten en inlichtingenofficieren, die naar het buitenland gaan of in het betreffende Oosteuropese land terugkeren. In het Roemeense ID is een onderafdeling geïdentificeerd, die verantwoordelijk is voor multilaterale samenwerking met andere landen in internationale organisaties en zich o.a. concentreert op de ontwapeningsproblematiek, de Conferenties voor Europese Veiligheid en Samenwerking en de beweging van niet-gebonden landen. Tenslotte heeft het Hongaarse ID een onderafdeling voor Ideologische en Theoretische Aangelegenheden die met name belast is met het 'uitwerken' van de relaties met sociaal-democratische partijen in het buitenland.

Functionarissen van de IDs

De Oosteuropese IDs variëren niet sterk in omvang en tellen in de regel 40 a 60 medewerkers. Een uitzondering vormt het ID/SED dat naar schatting 140 tot 200 functionarissen heeft.

Het ID-hoofd beschikt doorgaans over drie of vier plaatsvervangers* , die verantwoordelijk zijn voor de werkzaamheden die verricht worden in een bepaald ressort, zoals bijvoorbeeld relaties met socialistische landen, relaties met ontwikkelde niet-socialistische landen of relaties met niet-socialistische ontwikkelingslanden. Onder de plaatsvervangende hoofden functioneren een of meer sectorleiders, die toezicht houden op elk aspect van de externe betrekkingen met landen of partijen binnen een kleiner politiek-geografisch gebied.

De sectorleider is gewoonlijk een specialist. Van bevriende zijde werd vernomen dat deze soms zelf op deskniveau directe verantwoordelijkheid draagt voor een land met een belangrijke CP. Meestal zijn echter op de desks referenten en instructeurs of inspecteurs werkzaam. Over de hiërarchische verhoudingen en de taakverdeling tussen deze twee categorieën ID-functionarissen is weinig bekend.

Naast een relatief kleine groep 'vaste' medewerkers, hebben de Oosteuropese IDs op het niveau van sectorleider en lager een groot aantal 'roulanten' in dienst. Deze ID-functionarissen worden aangetrokken uit de ministeries van Buitenlandse Zaken of de internationale afdelingen van massa-organisaties en keren na een ID-loopbaan van vier tot zes jaar dikwijls in een hogere functie weer terug in hun oude werkkring of worden als diplomaat in het buitenland gestationeerd. De ex-medewerkers fungeren voor de IDs als contactpersonen op diplomatieke vertegenwoordigingen of in de internationale afdelingen van maatschappelijke organisaties. De netwerken van relaties die op deze wijze via het roulatiesysteem ontstaan, worden door de IDs gebruikt voor het inwinnen van inlichtingen of het (door)geven van instructies in het kader van de door hen te verrichten taken op het terrein van de buitenlandse politiek.

ID-functionarissen in het buitenland

In tegenstelling tot het ID van de CPSU beschikken de IDs van de Oosteuropese communistische partijen voor zover bekend niet over vaste medewerkers in sommige ambassades in het buitenland. Contacten met de zusterpartij of andere politieke of maatschappelijke groeperingen in andere landen vallen in principe onder de verantwoordelijkheid van de ambassadeur, die routinezaken veelal overdraagt aan een of meer leden van zijn diplomatieke staf. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat door het eerder ge-

*Een uitzondering vormt wederom het ID/SED met zes plaatsvervangende hoofden.

noemde roulatiesysteem tussen het ID en o.a. het ministerie van Buitenlandse Zaken zich onder de Oosteuropese diplomaten in het buitenland vele voormalige ID-functionarissen bevinden, waaraan het ID partijzaken kan toevertrouwen. Er zijn indicaties dat het ID bij voorkeur via deze ex-medewerkers in een bepaald land de lokale CP adviseert en steunt, politieke en anderszins relevante inlichtingen verzamelt, aanhang werft voor de buitenlandse politiek en daarbij ook beïnvloedingsactiviteiten verricht of begeleidt.

De rechtstreekse contacten met de buitenlandse zusterpartijen in met name het Westen onderhoudt het ID in de regel door het uitwisselen van delegaties of het bijwonen van partijcongressen. Behalve voor dit doel vertoeven ID-functionarissen ook steeds frequenter in het buitenland om deel te nemen aan o.a. door de Wereldvrede raad georganiseerde internationale manifestaties, waarbij op eenzijdige wijze de 'socialistische vredespolitiek' gepropageerd en de bewapeningspolitiek van het Westen bekritiseerd wordt. Zo waren bijvoorbeeld in juni 1983 Poolse, Tsjechoslowaakse, Hongaarse en Bulgaarse ID-medewerkers aanwezig op de in Praag gehouden 'Wereldassemblee van volkeren voor de vrede en het leven tegen de kernoorlog', die naast andere onderwerpen het NAVO-dubbelbesluit tot plaatsen van nieuwe middellange afstands-raketten ter discussie stelde.

De afgelopen jaren is herhaaldelijk gebleken dat een niet onaanzienlijk deel van de ID-functionarissen die met name naar Westeuropa reizen, pogingen doet om hun affiliatie met het ID en het doel van hun bezoek te verhullen. In hun paspoorten of visumaanvragen worden zij gewoonlijk aangeduid als wetenschapper, journalist of medewerker van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Leden van het ID van de CPT (Communistische Partij van Tsjechoslowakije) reizen vooral onder een diplomatieke dekmantel naar het buitenland.

De Tsjechoslowaakse ambassade in Den Haag wordt bijvoorbeeld sinds 1973 met zekere regelmaat bezocht door de 'diplomatieke koerier'. Van bevriende zijde is hij reeds in 1970 geïdentificeerd als een plaatsvervangend hoofd van het ID/CPT, verantwoordelijk voor een kaderonderafdeling voor politieke 'briefing' en 'debriefing' van diplomaten en inlichtingenofficieren. In dit verband mag er van worden uitgegaan dat hij tijdens zijn bezoeken aan de Tsjechoslowaakse vertegenwoordiging ook spreekt met inlichtingenofficieren.

Een tweede Tsjechoslowaak die bij zijn buitenlandse reizen doorgaans gebruik maakt van een diplomatiek paspoort en daarmee in feite zijn ID-achtergrond camoufleert, is . Deze 'journalist' vertoefde in december 1983 en september 1984 om onbekende redenen enkele dagen in Nederland. Als stafmedewerker draagt hij binnen het ID/CPT een speciale verantwoordelijkheid voor de Westerse vredesbeweging. Deze specialiteit kwam met name tot uiting in een artikel in de 'Bratislava Pravda' d.d. 11 februari 1984, waarin socialisten en sociaal-democraten werden opgeroepen zich in actie te verenigen met Westerse communisten om, zoals omschreef, af te rekenen met de 'burgerlijke democratie' en het 'imperialisme'.

In het recente verleden hebben functionarissen van de verschillende Oosteuropese IDs tijdens hun verblijf in het buitenland op min of meer heimelijke wijze contacten gelegd. Soms werden zij daarbij niet in hun feitelijke werkkring gesitueerd en ten onrechte als inlichtingenofficieren aangeduid. In andere gevallen werden buitenlandse bezoeken van ID-medewerkers niet opgemerkt, omdat zij onder een nevenfunctie reisden. Een betere indruk van de activiteiten die ID-functionarissen met name in het Westen ontplooiën kan dan ook alleen verkregen worden, indien zij reeds in een vroegtijdig stadium als zodanig herkend worden. Om de mogelijkheden daartoe te vergroten is van SBP-zijde een prosopografisch onderzoek* gestart naar de personen die sinds 1 januari 1975 geïdentificeerd zijn als ID-functionaris. Doel is door het samenvoegen van biografische gegevens van de betrokkenen een duidelijker beeld te krijgen van de ID-medewerkers als groep en daarmee ook van het functioneren van de International Departments zelf. Uit de groepskenmerken zal vervolgens getracht worden een 'proso-profile'** van de Oosteuropese ID-functionaris af te leiden dat weer kan fungeren als hulpmiddel bij de identificatie van nog niet bekende ID-leden. Op dit moment verkeert het onderzoek nog in het stadium van het verzamelen van namen, personalia en functies van reeds geïdentificeerde ID-medewerkers. Een eerste resultaat hiervan vormen de bijlagen van deze FOCUS.

*"Prosopography is a skill developed by historians to make the best use of limited information about a remote elite. You can identify known figures, study their personalities, their contacts, their behavior patterns. One reason for Russian secretiveness is to prevent the use of prosopography, but it's surprising how well the method works despite all the secrecy". Ontleend aan: William STEVENSON, INTREPID's Last Case (De GOUZENKO-affaire). London 1984, p. 74.

**Profiel van een persoon gebaseerd op de specifieke eigenschappen, die hij of zij ontleent aan zijn lidmaatschap van een bepaalde groep.